

'Haags' sprekende stenen

Bijna alle Haagse gebouwen van voor 1970 zijn uit baksteen opgetrokken. Het uiterlijk van de gevels kan ons heel wat vertellen over bouwstijl en bouwtijd. De belangrijkste karakteristieken zijn soort en formaat van de stenen en het metselverband. Bondig laat ik u de voor Den Haag meest typerende kenmerken zien.

We kunnen het baksteengebruik indelen in een viertal tijdperken.

19^e eeuw

Globaal is dit het tijdperk tot 1901, het jaar van invoering van de Woningwet.

Gebouwen werden eigenlijk alleen gemetseld in kruisverband. In monumenten van voor 1850 ziet men nog wel eens staand verband, en ook in extravagante gebouwen, zoals het huis Sri Wedari van architect N. Molenaar (Sweelinckplein 2).

Kruisverband

Staan verband Sweelinckplein 2

Staan verband in een monument

De Woningwet maakte een einde aan het bouwen in kleinere baksteenformaten. Voortaan was waalformaat de standaard. De meest gebruikte kleine stenen waren de rode rijnstentjes, die gebakken werden langs de Oude Rijn, en de gele ijsselsteentjes die van de steenovens langs de Hollandse IJssel tussen Gouda en Rotterdam kwamen. Rijnstentjes zien we nog wel in het Regentessekwartier (omgeving Newtonstraat en Noorderbeekstraat) en in herenhuizen, zoals hoek Bezuidenhoutseweg/Laan van NOI.

Waalformaat links en rijnformaat rechts. Laan van NOI 18.

19e-eeuwse visserswoningen van gele ijsselsteentje, Werfstraat Scheveningen

Gele ijsselsteentjes komen we alleen nog volop tegen in de nog overgebleven schilderachtige vissersbuurtjes op Scheveningen (Zeilstraat, Ankerstraat, Werfstraat). Een wandeling waard!

1901 - 1918

In deze periode wordt nog vrijwel alleen maar in kruisverband gemetseld, maar het waalformaat (21 x 10 x 5 cm) is nu standaard. Bijzonder zijn de witgrijze kalkzandstenen van steenfabriek Kranenburg (1899-1907) aan het eind van de Beeklaan, onder meer gebruikt aan de Laan van Meerdervoort 213-237.

1918 - 1945

Na de eerste wereldoorlog komt het Nieuwe Bouwen opzetten. Architecten gaan variëren met metselverbanden en stappen af van het kruisverband. Nieuwe kleuren en nieuwe verbanden doen hun intrede, te beginnen met Vlaams verband – ook in De Bijenkorf – en vooral Noors verband, dat veel door architect Co Brandes werd gebruikt. Voor de traditionele bruine baksteen kwamen helrode en gele stenen in de plaats. Vaak bleven de achtergevels van portiekwoningblokken nog uit goedkopere bruine baksteen opgetrokken. Haagse façadecultuur!

Vlaams verband: strekken en koppen afgewisseld en gekruist

Noors verband: twee strekken afgewisseld met één kop en de koppen om en om boven elkaar

Daarna werd soms opnieuw het staand verband van stal gehaald, onder meer door Jan Wils in de Klimopstraat (Daal en Berg, appartementen 1925) en door C. van Eesteren in het Plan Molen-sloot rond de Van Heutszstraat. Toen kwam in de luxere woningbouw ook de plattere baksteen van het zogenoemde vechtformaat in zwang, maar dit was na 1960 weer voorbij.

Staan metselverband door C. Van Eesteren (1928-1937)

Noors verband in vechtformaat, winkelgalerij Laan van NOI, 1952

Na de oorlog

Van 1945 tot 1955 werd nog veel traditioneel gebouwd: zichtbare muren van baksteen in Noors verband en de rest van goedkopere kalkzandsteen. Daarna nam beton de constructieve rol over van baksteen, bakstenen, die nog vooral voor de schoonheid dienen. Gehorige houten vloeren maakten plaats voor de segmentvloeren van Kwaaitaal, later berucht om hun betonrot. Baksteen was niet meer 'dragend'; een halfsteens buitenmuur met (cellen)beton erbinnen volstond. Sindsdien zijn de traditionele metselverbanden nog slechts voor historiserende bouw en ziet men in de nieuwbouw alleen nog maar wildverband, halfsteensverband en af en toe het minder stevige klezorenverband. Hoe meer strekken, hoe goedkoper. Zie de tabel.

Metselverband	Verhouding strek/kop	Periode bij benadering
Koppenverband	0	1890-1910
Kruisverband	0,5	tot 1930
Staanverband	0,5	1920-1940
Vlaams verband	1	1920-1940
Noors verband	2	1920-1960
Engels verband	3	ca 1960
Wildverband	≥4	na 1955
Halfsteensverband	∞	tijdloos
Klezorenverband	∞	1950-1960

Halfsteensverband is het goedkoopst, want het minst bewerkelijk en er zijn nauwelijks halve stenen nodig. Het is strak en wat saai. De eerste keer dat ik het levendigere wildverband zag was bij de herbouw van de verwoeste Goede Raadkerk (Bezuidenhout, 1955).

Ten slotte

De talrijke goede en stijlvolle flatgebouwen, die aannemer B. Meijer rond 1960 heeft gebouwd, veelal ontworpen door Piet Zanstra, zijn heel bijzonder. Ze zijn namelijk allemaal meteen herkenbaar aan een voor Den Haag uniek metselverband, het Engels verband. U komt ze tegen in Mariahoeve, Clingendael, Duttendel, Segbroeklaan/Sportlaan, Leyenburg en Bouwlust. Interessant om eens te bekijken!

Engels verband van bouwbedrijf B. Meijer en architect Piet Zanstra (ca 1960)